

Ümmi İsanın “Mehri və Vəfa” məsnəvisində folklor motivləri

Nüşabə Adgözəlzadə-Rəsulova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: nusabe.adgozel@outlook.com

Annotasiya. Məqalədə Ümmi İsanın “Mehri və Vəfa” məsnəvisi ilə folklor ədəbiyyatının qarşılıqlı əlaqəsi tədqiqata cəlb edilmişdir. Əsərlə tanış olduqdan sonra Ümmi İsanın həm klassik ədəbiyyat, həm də şifahi ədəbiyyat nümunələri ilə yaxından bağlılığını müşahidə edirik. Şifahi ədəbiyyat Azərbaycan xalqının zəngin xəzinəsidir və müəllif “Mehri və Vəfa” əsərində xalqın ruhunu, yaşayışını, istəkləri və düşüncələrini əks etdirən əsər yazmağa nail olmuşdur. Mənbələrdə Ümmi İsanın həyatı haqqında ətraflı məlumatlara çox rast gəlinmir. Görünür, şair olduqca təvazökar həyat yaşamışdır. Sadəcə, əsərin sonunda təvazökar tərzdə özü haqqında bir az bəhs etmişdir. Məsnəvinin sonundakı beytdə isə əsəri h.774 (m.1372-1373) tarixində tamamladığını qeyd edir. Əsəri tamamladığı tarixdən yola çıxaraq, şairin də bu illərdə yaşadığını təxmin edirik.

“Mehri və Vəfa” məsnəvisi xalq üçün yazılmış əsər olduğu üçün sadə dildən istifadə edilmişdir. Əsərin dil-üslub xüsusiyyətləri, təhkiyə üsulu onun folklor ədəbiyyatı ilə necə bağlı olduğunu göstərir. Məsnəvi folklor motivləri, dastan ənənələri əsasında qələmə alınmışdır. Buna görə də xalq dilinə, xalq ruhuna daha yaxındır.

Açar sözlər: Ümmi İsa, “Mehri və Vəfa”, folklor ədəbiyyatı, motiv, məsnəvi

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 07.04.2025; qəbul edilib – 24.04.2025

Folklore motives in Ummi Isa’s “Mehri and Vefa” masnavi

Nushabe Adgozelzade-Rasulova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: nusabe.adgozel@outlook.com

Abstract. In the article is studied the mutual relation between “Mehri and Vefa” masnavi and folklore literature. We observe close attachment of Ummi Isa to classical literature and oral literature after getting acquainted with the work. Oral literature is the rich treasure of Azerbaijani people; and the author managed to write a work that reflects the spirit, livelihood, desires and thoughts of the people. In the sources there is not much detailed information on Ummi Isa’s life. The poet probably lived a very modest life. Just at the end of the work he talked a little about himself in a humble manner. In the last verse of masnavi he notes that he completed the work in 774 AH (1372-1373 CE). Based on the date the work was completed, we assume that the poet lived in these years.

“Mehri and Vefa” masnavi was written for the public, so simple language was used. Linguistic and stylistic features and the narrative methods of the work show how it is related to folklore literature. The masnavi was written on the basis of folklore motives and epic traditions. That is why it is closer to the language of the people and the spirit of the people.

Keywords: Ummi Isa, “Mehri and Vefa”, folklore literature, motive, masnavi

Article history: received – 07.04.2025; accepted – 24.04.2025

Giriş / Introduction

“Mehri və Vəfa” mövzusunun tədqiq edən Aysel Şərifova əsərin yazıldığı tarixi müəyyənləşdirərkən Amil Çələbioğlunun qeydlərini də araşdırmasına cəlb etmişdir. Müəllifin tədqiq etdiyi məsnəvinin vəzni, tərkibində qəzəllərin olması, həcmnin isə 800 beytə çatdığı barədə məlumat bu əsərin Azərbaycanda tədqiqata cəlb edilən əsərlə eyni olduğunu təsdiqləmişdir. Aralarındakı yeganə fərq məsnəvinin Bakı əlyazmalarında “Mehri və Vəfa”, Türkiyə əlyazmalarında isə “Mihri Vefa” kimi adlandırılmasıdır. Əsər məsnəvi formasında yazılmış yazılı ədəbiyyat nümunəsi olsa da, poetik formada yazılmış məhəbbət dastanlarını xatırladır.

Əsas hissə / Main Part

XIV əsr nümunəsi olan Ümmi İsanın “Mehri və Vəfa” məsnəvisi anadilli Azərbaycan epik şeirinin nadir nüsxələrindən biridir. Elm aləminə məlum olan ilk Mehri və Vəfa hekayəsi İran ədəbiyyatına məxsusdur. Azərbaycan ədəbiyyatında olan əlyazma nüsxələri haqqında ilk dəfə Kamandar Şərifli araşdırma aparmışdır. O, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda olan iki əlyazma nüsxəsini üzə çıxarmış, araşdırmış və yenidən nəşrinə nail olmuşdur. Məsnəvi formasında qələmə alınan bu əsərin dərinədən öyrənilməyə, elmi-tənqidi aspektdən araşdırılmağa ehtiyacı vardır. “Mehri və Vəfa” mövzusunun Ümmi İsadən öncə Rəşidi Səmərqəndi (XII əsr) müraciət etmişdir. Daha sonra yazılan farsca və türkcə “Mehri və Vəfa”ların çoxu onun təsirində yazılıb [4, s.21].

Poemanın dilində türk mənşəli sözlər üstünlük təşkil edir, qrammatik vahidlərin müasir dilimizdən cüzi şəkildə fərqlənməsi əsəri daha oxunaqlı və nadir bir sənət nümunəsi edir. Buna görədir ki, əsəri oxuduğumuz zaman çox çətinlik çəkmirik.

İran ədəbiyyatından götürülən bu məsnəvinin mövzusu bir-birini sevən iki aşiqin sonsuz eşqi və bu məhəbbətə olan sədaqətlərindən ibarətdir. Məsnəvi epik təhkiyə üçün səciyyəvi sayılan və heca vəzninə yaxın olan rəməl bəhrinin fA'ilAtün fA'ilAtün fA'ilAt ölçüsündə qələmə alınmışdır. Əsərdə saf və səmimi sevgi uğrunda mübarizə, sədaqət, bağlılıq əsərin əsas mövzusunun təşkil edir. Mehri və Vəfanın həyat yolu əzab-əziyyətlə, keşməkeşlə başlayıb davam etsə də, nəticədə qəhrəmanlar səbirləri, bacarıqları və zəkaları sayəsində vüsala çatır, xoşbəxtliyə qovuşurlar.

Haqqında danışdığımız Ümmi İsanın “Mehri və Vəfa” məsnəvisində folklor motivləri, dastan ənənələri əsas götürülmüşdür. “Ümumiyyətlə məsnəvinin təhkiyə tərzini, dili və üslubu, eləcə də orada istifadə edilmiş bədii priyomlar və şifahi xalq ədəbiyyatından götürülmüş bir sıra obrazlar göstərir ki, əsərin müəllifi xalq şairi, xalq içərisində gəzib dolaşan ozan olmuşdur” [2, s.29]. Əsərin dili təbiidir və nağıllara məxsus təhkiyə formasından istifadə edilmişdir. Nağıllara xas olan “Biri var idi” ənənəvi başlanğıc formulu əsərdə tez-tez görürük:

*Var idi ol bağçada bir xoş çiçək,
Daha taze olur idi dərəcə. [6, s.190]*

Nağıllarda rastladığımız kimi “Mehri və Vəfa” əsərində də bir əhvalatdan digərinə keçərkən aşağıdakı prinsiplərdən istifadə edilir:

*Aldı Vəfa atları yeddi gedər,
Gecə olsun hələ görəlim nə edər. [4, s.230]*

*Qaldı bunlar anda, sən eşit xəbər,
Tanla kim oldu uyandı taya məgər. [4, s.233]*

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, iki gəncin bir-birinə olan sonsuz eşqi və onların bu eşqə olan sədaqəti əsərin əsas mövzu və məzmununu təşkil edir. Bu baxımdan əsərin baş qəhrəmanların

adı ilə adlandırılması da təsadüfi deyil [3, s.146]. Əsərdə hər iki əsas qəhrəman yüksək zümrənin övladlarıdır. Folklor ədəbiyyatının qolu olan nağıllarda da hekayənin başlanğıcında şah və üç oğlundan və ya qızından söhbət açılır. “Şəmsi Qəmər”, “Məlikməmməd”, “Üç şahzadə” nağıllarında və “Mehri və Vəfa” məsnəvisində ilk nəzərə çarpan hər iki ailənin toplumdakı yeridir. “Mehri və Vəfa” məsnəvisi ilə nağıl və dastanların digər ortaq cəhətlərinə dair oxşarlıqlardan biri də qəhrəmanların öz xoşbəxtlikləri və ya xalqın rifahı üçün mübarizə aparmaqlarıdır.

Göytürk yazılarında qeyd edilən “*ac milləti doyurmaq, çılpaq milləti geydirmək, fəqir milləti zəngin qılmaq və dağılmış olan boyları birləşdirmək*” [2, s.96] fikri ilə Vəfanın atası öldüyü zaman miras qalan sərvəti insanlara yardım etmək üçün xərcləməsi bənzərlik təşkil edir. Vəfa ac olanları doyurur, borcu olanların borcunu ödəyir, kasıblara pulla əl tutur.

*Aldı bir küp altını gör kim nədə,
Yapdurur bir asitan ahlık edər,
Borclu görsə, həm anın borcun verər,
Qurtulur borcundan, şad olub gedür.
Gündə daim səy edib şəhri arar,
Qanda olsə bir qərib, kəfən verər.* [4, s.130]

Əsərdə olan digər oxşarlıq nümunəsi də Xızır peyğəmbərlə bağlıdır. Xızır peyğəmbər, ümumilikdə, xilasedici obrazdır. “Mehri və Vəfa” məsnəvisindəki Xızır peyğəmbər boz atına minir və yaşıl paltarlar geyinir. Adətən, çarəsiz qalan insanların olduğu zamanlarda ortaya çıxır və xilasedici obraza bürünür. Bu əsərdə iki yerdə Xızır peyğəmbərə rast gəlinir. Ümman padişahının qızı olan Mehr dayəsi ilə birlikdə qaçırılır, düşməndən xilas olmaq istədikləri zaman dənizdə çarəsiz qaldıqları anda Xızır peyğəmbər köməyə gəlir, onları dənizdən çıxarıb saraya gətirir.

*Anda ol ağlayır ikən qıldı ah,
Çıxa gəldi Xızır peyğəmbər nəgah,
Boz ata minmiş yaşıl geymiş ey yar,
Gördi ol yigid qılır ah ilə zar.* [4, s.182]

Hadisələrin gedişində növbəti dəfə Xızır peyğəmbər gəlir. Cadu sehr edərək Mehr və Vəfanı bihuş etdikdən sonra Vəfanın başını kəsərək öldürür, Mehri küpünə qoyub aparır. Qardaşından xəbər almaq üçün yola çıxan ortancıl qardaş gəlib Vəfanı tapır, öldüyünü görüb fəryad edir və Xızır peyğəmbər gəlir. Xızır peyğəmbər ölünü özü diriltmir, iki rükət namaz qılır və Allaha dua edir. Allahla qul arasında bağ yaradır. Duadan öncə ortancıl qardaşdan ömrünün yarısını Vəfaya verməsini istəyir:

*Xızır eydür, gər ömründən sən buna,
Verürisən mən dua qılam buna,
İki rekat ol nəbi qıldı namaz,
Əl götürdü, dedi kim, ey bi-niyaz,
Kamu işdə qüdrətin var ya İlah,
Mühyi sənsən himmət ey Padişah.* [4, s.55]

Xızır peyğəmbər motivinə Kitabı-Dədə Qorqud dastanlarında da rast gəlinir. “Dirsə xan oğlu Buğacın boyu”nda Buğac oxla yaralandığı zaman Xızır peyğəmbər gəlir və onun dərmanının ana südü olduğunu deyir. “Aşiq Qərib”, “Əsli və Kərəm” dastanlarında da Xızır motivi görülür. “Aşiq Qərib” dastanında tufana düşmüş Qəribə kömək edir, ağ atının tərkinə alıb mənzil başına çatdırır. Həmçinin əsərdə yol göstərən, itənlərə kömək edən obrazlara da yer verilir. XIV əsr Türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Şeyxoğlu Mustafanın “Xurşidnamə” əsərində də Xızır obrazını görürük.

*Kərəm qıldı mürüvvət kim Fərahşad
Bu ğamdan oldı Azad ile azad.
Qılan bi-çarələr dərdinə çarə
Buyurdı Hızra kim çəkdi kənarə. [5, s.366]*

Xalq yaradıcılığında əmək nəğmələrində, Novruz bayramlarında, xalq deyimlərində Xızırın adı kifayət qədər səslənmiş, nağıl və dastanların əsas obrazı olmuşdur. Azərbaycanda qədim zamanlardan bəri hər il qışın yarısında böyük çillə ilə kiçik çillə arasında Xıdır bayramı keçirilərdi. Qabaqlar kiçik çillənin əvvəlində, yəni fevralın 1-ci ionicünlüyündə axşam şər qarışandan sonra uşaqlar, cavanlar bir yerə toplaşar, Xıdır nəğməsi oxuya-oxuya qapıları döyər, Xıdır adına pay toplayardılar. Hər kəsin qapısında “Xıdır payı” qoyulardı.

*Xıdır Nəbi, Xıdır İlyas,
Bitdi çiçək, oldu yaz!
Pay verin Xıdırə,
Hay verin Xıdırə.
Süfrəsi daddı gəldi,
Xan Xıdır atdı gəldi.*

Əsərdə folklor nümunələri ilə başqa bənzərlik rəmmalın yol göstəriciliyidir. Qəhrəmanların həyat xətlərini öyrənmələri, nə etməli olduqlarını özləri yox məhz rəmmal, öncəgörmən müəyyən edir. “Mehri və Vəfa” məsnəvisində Vəfa mirasından qalan son qızılı rəmmala verir və gələcəyini öyrənmək istəyir. Rəmmal Vəfaya şahzadə olduğunu və gələcəkdə başına bir çox hadisə gələcəyini sonda isə xoşbəxtliyə qovuşacağını deyir. Hadisələrin reallaşması üçün içindən çay axan şəhərə getməli, lakin orada qalmamalı olduğunu, bulaq başında qarşılaşdığı canavarı izləməsini, sonda qırx otaqlı, içində xəzinəyə sahib qıza rast gələcəyini xəbər verir:

*Haqq sənə ruzi qıla bir gəncxana,
Altın, gümüş çox anda lal dürdənə
Bulasan qırx hücrə içi dolu mal,
Bir gözəl dahi belə sahib-camal [4, s.136]*

Azərbaycan nağıllarında, dastanlarında rəmmal obrazına tez-tez rast gəlinir. Rəmmallar müsbət və mənfi obrazda verilə bilər və xüsusi istedadı ilə digər obrazlara yol göstərir. “Əmiraslanın nağılı”, “Simanın nağılı”, “Gülzar xanım” nağıllarında, “Salman bəy” dastanında rəmmal, münəccim obrazları sehr, tilsimdən istifadə edərək öncəgörmənlik edirlər. “Əmiraslanın nağılı”nda da Əhməd tacir səfərdən öncə rəmmala müraciət edir, başına gələcəkləri daha əvvəldən bilmək istəyir:

“Əhməd tacir əmr elədi, rəmmala bir çay verdilər içdi, bir qəlyan verdilər çəkdi, ondan sonra üzünü tutub ona dedi:

- Rəmmal, bir irəml at görüm, mənəm bu səfərim necə olacaq, irəml nə görsədir?

Üç dəfə rəml atıb eyni nəticəyə gələn rəmmal Əhməd tacirə deyir:

- Ağə, başına dönüm, irəml çox qəribə göstərir. Sənin bu dəfəki şikarın elə yağlıdı, elə yağlıdı ki, daha heç nə deyə bilmirəm. Sən bu dəfə ya xəzinə tapacaqsan, ya da ki, padşahlığə çatacaqsan” [1, s.296].

Ekspozisiyada sujet xəttini müəyyənləşdirən rəmmalın dediklərini hadisələrin gedişatı, nağılın və ya dastanın sonu təsdiqləyir. Yəni rəmmalın dedikləri əsərin gedişatında, sonunda özünü təsdiqləyir.

Rəmmal, münəccimlər yalnız nağıllarda, dastanlarda olan mifik obraz deyillər, həm də qədim dövrdə saraylarda dövlətin idarə olunmasında köməkçi olmuş peşə sahibləridir.

Poema daha sadə dildə yazıldığı üçün oxucuların anlaya biləcəyi şəkildədir. Əsərdə günümüzədə də işlək olan deyimlər qeyd edilib:

Aşiq başında ağıl qərar qılmaz – yəni aşiq olan insan doğru qərar verə bilməz, ağıl buludlarda gəzər:

*Ağıl ilə olur padişahlıq işi,
Taxta aldanmaz aşiq olan insan,
Aşiq başında ağıl qılmaz qərar,
Çünki eşq gəldi ağıl qıldı səfər. [4, s.162]*

Başına dövlət quşu qonmaq – bəxti gətirmək, şansı açılmaq mənasında işlənilib:

*Keçdi Vəfa taxta oturdu rəvan,
Hökm qıldı netekim Nuşirəvan
Elçilər veribdi qardaşına
Bildilər – kim qondu dövlət başına. [4, s.303]*

Könül qoymaq – küsmək, incimək mənalərini bildirir:

*Döndü Vəfa Mehrə eydür, ey hüma,
Var artıq, ol avratun könlün qoyma. [4, s.260]*

Folklor ədəbiyyatı ilə “Mehri və Vəfa” məsnəvisinin başqa ortaq xüsusiyyətlərindən biri də xeyir və şər qütblərinin bir-biri ilə davamlı mübarizəsi və sonda xeyirin qələbə çalmasıdır. “Salman bəy” dastanında Cəlal Vəzir, Qəddarizəngi, Gövhər xanımın qulluqçusu Salatın, Çamhur Çolpa obrazlar tipologiyası aşiqlə məşuqun qovuşmasına mane olan şər qüvvələrdir. “Mehri və Vəfa”da da qəhrəmanlar Cadu, sərraf, qalabəyi, Zəngi bəyi, dindar qadın kimi mənfi obrazlarla daim mübarizə aparırlar və sonda vüsala çatırlar. Məsələn, Cadu qeyri-adi vəziyyətlərin həlli ilə bağlı vəziyyətlərdə meydana çıxır və mənfi obraz kimi şaha xidmət edir. Külək sehirlə köynəyi Məğrib elinə gətirir, Cadu köynəyi əlinə alan kimi sahibinin bütün keçmişini bilir və Mehri gətirmək üçün yola düşür:

*Cazu eydür, Rumda vardır bir nigar,
Adı Mihrdir Vəfa onunla yar
Qamçı urdı cazu ol küp atına,
Şol-dəm ərdi padişahın qatına. [4, s.165; 169]*

Məqalədə bəhs edildiyi kimi, Ümmi İsanın yazmış olduğu “Mehri və Vəfa” məsnəvisi xalq ədəbiyyatına aid motivlərlə zəngindir. Xızır, göylərdə küpü ilə uçan Cadu, uçuşan köynək, danışan ağaclar əsəri xalq üslubuna daha yaxın edir.

Xalqın ruhu, xalqın adət-ənənələri, arzu və istəkləri, düşüncəsi özünü daha güclü əks etdirən əsərlər oxuculara, xalqa daha tez çatır, sevilərək oxunur və “Mehri və Vəfa” əsərində olduğu kimi, bir çox variantları yaranır. “Şifahi və yazılı ədəbiyyatın qarşılıqlı əlaqəsi bütün dövrlər üçün səciyyəvi olsa da, bu əlaqələrin mahiyyəti və məzmunu həmişə eyni istiqamətdə, eyni səviyyədə məhdudlaşmış qalmır” [6, s.249]. Dövrün tələbi bəzən şifahi ədəbiyyatı, bəzən isə yazılı ədəbiyyatı ön plana çıxarır, lakin bir-biriləri ilə olan əlaqə hər zaman qorunub saxlanılır.

Nəticə / Conclusion

“Mehri və Vəfa” məsnəvisini folklor ədəbiyyatı ilə bağlayan səbəblərdən biri əsərin məzmununda xalqın ruhu, ictimai mühitdəki mövqeyi, daxili düşmənlərə qarşı mübarizə, adət-ənənələrinə toxunuş, el sənətlərinin tərənnümünün güclü əks olunmasıdır. Həmçinin, əsərin dili olduqca sadə, anlaşılıq və aydındır, xalq danışığı dili ilə olduqca yaxındır. Məhz buna görədir ki, indi də oxumaqda çətinlik çəkmirik.

Ümumilikdə, məsnəvinin xalq ədəbiyyatı ilə əlaqəsi çox güclüdür. Xalqın zəkasından, ruhundan qidalanan əsərlər zamanın kögəsində itib qalmır, zamanla xalqlar arasında yayılır,

araşdırılır və mənimsənilir. Dünya ədəbiyyatından Firdovsinin “Şahnamə”si, Nizaminin “Xəmsə”si, Nəvainin, Füzulinin əsərləri və Ümmi İsanın “Mehri və Vəfa” əsəri xalq ədəbiyyatının təsiri ilə yaranmış olsalar da, öz növbəsində bu əsərlər də şifahi ədəbiyyata təsirini göstərmişdir.

“Mehri və Vəfa” məsnəvisində xalqın zəkası ilə müəllifin dərin düşüncələri, incə zövqü qaynayıb-qarıdığı üçün ərsəyə bu cür zəngin sənət nümunəsi çıxmışdır. “Mehri və Vəfa” məsnəvisində şifahi ədəbiyyatın təsiri onun bədii fikrində, süjetində, quruluşunda özünü aydın şəkildə hiss etdirib. Həmçinin, “Mehri və Vəfa” əsərində toxunulan humanizm, ədalətli hökmdar, məhəbbət kimi xalqı maraqlandıran mövzular əsərin əsas qayəsini təşkil edir.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan nağılları. 5 cildə, II cild. Tərtib edən: M.Təhmasib. – Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
2. Caşteğin Turgunbayer. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 24. Sayı, 2007.
3. Mirzəyev Ataəmi. Azərbaycan epik şeirinin təşəkkül dövrü. – Bakı: Elm və Təhsil, 2016.
4. Sevim Yılmaz Öndər. Ümmi İsanın Mihrü Vefa mesnevisi. – İstanbul: Efe yayınları, 2013.
5. Seyfi Serayı. Gülistan Tercümesi. Hazırlayan F.N.Uzluk. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.
6. Səfərli Əlyar. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Elm və Təhsil, 2017.
7. Şərifli K., Şərifli A. İsa. Mehri və Vəfa (Ədəbiyyatımızın və dilimizin nadir abidəsi). – Bakı: İrşad, 2001.

Фольклорные мотивы в месневи Умми Исы «Мехри и Вефа»

Нушабе Адгёзалзаде-Расулова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: nusabe.adgozel@outlook.com

Резюме. В статье к исследованию привлечена взаимосвязь фольклорной литературы с месневи Умми Исы «Мехри и Вефа». При знакомстве с произведением можно наблюдать близкую связь и с классической, и с устной литературой. Устная литература это богатая сокровищница азербайджанского народа, и автору в своём месневи «Мехри и Вефа» удалось создать произведение, отображающее дух народа, его жизнь, чаяния, мышление.

В источниках мало конкретных сведений о жизни Умми Исы. Видимо, поэт жил очень скромно. Только в конце произведения он скромно немного упоминает о себе. В последнем бейте месневи он указывает дату окончания произведения (h.774 – m.1372–1373). Придерживаясь этой даты как отправной точки, автор статьи приблизительно устанавливает дату жизни поэта именно в эти годы.

Месневи «Мехри и Вефа» написано о народе и поэтому выражено простым народным языком. Лингво-стилистические особенности, повествовательный стиль произведения показывают насколько оно связано с фольклорной литературой. Месневи написано на основе фольклорных мотивов, дастанных традиций и поэтому оно близко к народному языку и народному духу.

Ключевые слова: Умми Иса, «Мехри и Вефа», фольклорная литература, мотив, месневи